

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie,
kontakt: kossowska.studia@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-8584-9841
Sztuka Edycji 2/2018
ISSN 2084-7963 (print)
ISSN 2391-7903 (online)
s. 140–147

Katarzyna Kossowska

Lubelska Biblioteka Staropolska – o serii wydawniczej

Seria Lubelskiej Biblioteki Staropolskiej powstała w celu upowszechnienia wiedzy o staropolskich pisarzach z obszaru Lubelszczyzny. Na terenie, który od XVI i XVII wieku był miejscem intensywnego życia politycznego, kulturalnego oraz religijnego, pisało wielu twórców. Przypomnijmy: Piotr Ciekliński, Jakub Lubelczyk, Bonawentura Czarliński, Stefan Giżycki, Samuel Twardowski, Mateusz Bembus, Andrzej Kochanowski, Jan Stanisław Jabłonowski, Paweł Ruszel, Józef Bartłomiej Zimorowic, Paweł Milejewski, Józef Wereszczyński i Jan Libicki, związani byli historycznym obszarem województwa lubelskiego i Małopolski Wschodniej. Ich dzieła były inspirowane aktualnymi wydarzeniami, ale także wyraziście odzwierciedlały najważniejsze nurty literatury renesansu i baroku. Jak pisał pierwszy redaktor naukowy serii,

Stefan Nieznanowski: „Lublin do rozbiorów Polski pełni rolę szczególną. Jest siedzibą Trybunału Koronnego [...]. Z uwagi na położenie geograficzne – miastem spotkań polsko-litewskich, ośrodkiem radykalnego ruchu reformacyjnego, wreszcie kontrreformacji”¹. „Te i inne uwarunkowania [...] rozbudzają polemiki arian, kalwinów i katolików [...]. W XVI wieku powstaje krąg kulturowy Zamościa, a w Babinie k. Lublina – środowisko towarzysko-literackie zwane Rzecząpospolitą Babińską”².

Od chwili powstania seria przechodziła pewną ewolucję. Tomy od pierwszego do czwartego przyjmują model edycji popularnonaukowej – nieduży, monograficzny wstęp (wprowadzenie) zakończony niewielką notą edytorską doskonale spełnia swoją rolę. W zamieszczonych na końcu komentarzach podano źródła tekstów (jeśli – jak w pierwszym tomie – było ich wiele), objaśniono trudniejsze bądź archaiczne wyrazy, postacie i wątki mitologiczne. Podobnie został przygotowany tom drugi z *Hymnami* Piotra Cieklińskiego. Serię publikowało wydawnictwo Norbertinum. W następnych tomach komentarz edytorski został przeniesiony na koniec (por. t. 7: *Wirydarz krześcijański* Jakuba Lubelczyka w opracowaniu Katarzyny Meller), a skład rady naukowej poszerzony do czterech osób (Stefan Nieznanowski, Ryszard Szczygieł, Dariusz Hemperek, Ryszard Montusiewicz).

W później wydawanych tomach – choćby w tomie dziewiątym (J. S. Jabłonowski, *Ezop nowy polski*) – najważniejsze elementy konstrukcji wyglądają tak, jak w serii pod redakcją Adama Karpińskiego Biblioteka Pisarzy Staropolskich, założonej w 1994 roku, ukazującej się od 1995 roku. Zresztą trudno tutaj o inne rozwiązania. Tomy w obu tych seriach rozłamują się na dwie niemalże porównywalne części: niewielki wstęp z tekstem literackim – przedmiot lektury każdego, nawet nieprzygotowanego czytelnika – i zamieszczony po tekście głównym zespół komentarzy, skrótów, objaśnień, do których sięgają nieliczni specjaliści i tylko bardziej wnikliwi czytelnicy. Racjonalność układu tomu edytorskiego jest na tyle wyrazista, że trzeba by mieć zupełnie inną koncepcję edycji, by zaproponować zasadniczo odmienne rozwiązania. W części „komentarzowej” tomów znajdują się więc: wykaz skrótów, będący zarazem odpowiednikiem bibliografii dzieł wykorzystanych przy opracowaniu, opis źródeł, fotokopia strony tytułowej, opis podstawy edycji, zasady transkrypcji, aparat krytyczny oraz objaśnienia. Tomy nie są jednolite pod względem opracowania – rozwiązania przyjęte w każdym z nich uzależniono od charakteru przygotowywanego utworu. Na przykład w tomie *Horatius Flaccus* Jana Libickiego w ciekawy sposób rozdzielono np. komentarz do utworu, dodano

„zmiany wobec oryginału w zakresie wiedzy o starożytności”, podano „inne modyfikacje tekstowe”, objaśnienia rzeczowe i językowe, a na końcu umieszczono zestawienie wersyfikacyjne i indeks nazw.

Żale nagrobne na śmierć Jana Kochanowskiego w Lublinie 22 sierpnia 1584 roku przez Sebastiana Klonowica, Andrzeja Trzecieckiego i innych autorów napisane i w 1585 roku razem wydane opracowane przez Ryszarda Montusiewicza są pierwszą książką wydaną w ramach Staropolskiej Biblioteki Lubelskiej. Redaktor we wstępie do tomiku przedstawia kwestie filologiczne i historycznoliterackie, które składają się na powstanie zbioru. Podkreśla także wartość estetyczną i nowatorskie chwytły zastosowane przez poetów.

Nowa edycja *Żalów nagrobnych* została przygotowana na podstawie pierwodruku opublikowanego w 1585 roku przez Andrzeja Piotrkowczyka w Krakowie i pochodzącego ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej. Wydanie opracowano według wskazań dla publikacji popularnonaukowych typu B³. W niektórych przypadkach pozostano przy łacińskiej pisowni nazwisk i nazw, aby utrzymać zgodność gramatyczną wypowiedzi⁴. W ślad za pierwodrukiem zachowano zapis nazwiska Jana Kochanowskiego wersalikami. Tak samo postąpiono z łacińskim zapisem nazw mitologicznych i autorów jedynie w tych miejscach, gdzie w starodruku zostały wytłoczone w języku łacińskim. Głównym celem tych zabiegów było ukazanie odbiorcy zakresu oddziaływania kultury łacińskiej w literaturze staropolskiej oraz eksperymentów drukarskich stosowanych w czasach, gdy *Żale nagrobne* były wydawane.

W objaśnieniach, poza rzetelnie opracowanymi hasłami słownikowymi i rzeczowymi, redaktor poświęcił wiele miejsca na zaznaczenie związków zwyczajów pogrzebowych z twórczością Jana Kochanowskiego zawartych w cytatach, parafrazach, aluzjach i toposach. Czytelnikowi *Żalów nagrobnych* mogłaby znacznie ułatwić odbiór tekstów próba zamieszczenia w końcowej części tomu słownika z nazwami postaci i bogów mitologicznych, których w utworach jest wiele, pewien niedosyt budzi także zawartość słowniczka objaśnień nieznanymi wyrazów staropolskich.

Następną pracą wydaną w ramach Lubelskiej Biblioteki Staropolskiej są *Hymny na święta Panny Najświętszej Piotra Cieklińskiego w Zamościu roku 1600* w opracowaniu Ryszarda Montusiewicza. Wydanie *Hymnów* opiera się na zamieszczonej w „Tece Zamojskiej” edycji Stanisława Łempickiego z 1938 roku. Niestety, jedyny egzemplarz znaleziony przez Łempickiego w Bibliotece Ordynacji Zamojskich uległ zniszczeniu podczas drugiej wojny światowej. Pierwszy wydawca *Hymnów* zmodernizował pisownię i obecnie nie

można powrócić do tej postaci tekstu, jaką znaleźliśmy niegdyś ze starodruku. Początki lub zakończenia kilku wierszy niegdyś unikatowego druczku *Hymnów*, który był podstawą wydania Łempickiego, uległy zniszczeniu w takim stopniu, że wydawca nie był w stanie ich zrekonstruować⁵. Zdaniem Montusiewicza próby zrekonstruowania przez Łempickiego ubytków tekstu ze zniszczonych fragmentów nie były udane, w niektórych miejscach pozostawiono puste pola, jednak obecny wydawca postanowił zachować poczynione przez Łempickiego uzupełnienia, umieszczając je w nawiasach kwadratowych⁶. Własne uwagi do tekstu i pomysły na jego uzupełnienie Montusiewicz zawarł w nawiasach klamrowych. Gdziekolwiek można spotkać nawiasy półokrągłe, jest to – zdaniem redaktora *Hymnów* wydanych w ramach Lubelskiej Biblioteki Staropolskiej – maniera autora tekstu, ale także pozostałości redakcji Łempickiego. W miejscach, w których wyraźnie były to efekty działań autorskich Cieklińskiego, postanowiono je zostawić, z innych miejsc je usunąć⁷.

Jakuba Lubelczyka *Pieśni, psalmy i wiersze polskie* (wprowadzenie i opracowanie Katarzyna Meller) to skromny wybór pieśni i hymnów z bogatego zbioru szesnastowiecznego pisarza. Twórczość Jakuba Lubelczyka, bliskiego współpracownika Mikołaja Reja, wpisuje się w nurt reformatorski i służy w głównej mierze propagowaniu nowego porządku ustalonego przez sobór trydencki. Powrót do źródeł wiary oraz wierność tekstowi biblijnemu charakteryzuje twórczość Lubelczyka, którego pieśni i psalmy można włączyć do nurtu polskiej pieśni religijnej ukształtowanego w XVI wieku. Podstawą edycji w tym przypadku było kilka wydań: *Dobrotliwość Pańska*⁸, *Pieśń nowa krześcijańska. Jako mamy szukać łaski Pańskiej, gdy ją przez grzech utracimy*⁹, *Pieśń o niebezpieczeństwie żywota człowieka*¹⁰, *Pieśń o zmartwychwstaniu Pańskim*¹¹, *Druga piosenka o zmartwychwstaniu Pańskim*¹², *Drugie wiersze pod herb Jego Królewskiej Mości*¹³, *Psalterz Dawida, króla onego zającego żydowskiego, ku czci a ku chwale Panu Bogu na piosneczki po polsku z pilnością, jako najlepiej mogło być, nowo przełożony*¹⁴, *Modlitwa za Rzecz Pospolitą naszą i za króla*¹⁵, *Do Książąt Ich Mości*¹⁶. Noty oraz sigła biblijne umieszczono pod tekstem głównym. W nawiasy kwadratowe ujęto fragmenty dodane przez wydawcę¹⁷. We wstępie autorka wydania podała krótką informację o wcześniejszych opracowaniach utworów Lubelczyka, które były zamieszczone głównie w antologiach.

Kazania Bonawentury Czarlińskiego, Stefana Giżyckiego *Książę Janusz Wiśniowiecki (1598–1636) w lubelskich kazaniach pogrzebowych*, do których wprowadzenie napisał i które opracował Michał Kuran, są jedną z nielicznych prób

współczesnych edycji staropolskiego kazania pogrzebowego¹⁸. Czarliński unowocześnił swoją orację, porzucając ogólnie przyjęty model – wzorzec i rys biograficzny Wiśniowieckiego oraz odwołał się bezpośrednio do jego najbliższej rodziny, a skończył na klientach. W swojej oracji nawiązał do dwóch myśli przewodnich zaczerpniętych z biblijnej księgi Syracha oraz ze św. Augustyna, które pomogły mu przeprowadzić wypowiedź w płynny sposób¹⁹. Kazanie Stefana Giżyckiego różni się od pierwszego dwuczęściową strukturą, a kaznodzieja pozostał wierny konstrukcji mowy konceptualnej. W pierwszej części ukazał autorytet księcia Wiśniowieckiego poprzez sygnet, w drugiej – poprzez mitrę, nad którą została umieszczona korona chwały niebieskiej. W końcowej części oracji – konsolacji – podkreślił sławę czynów bohatera mowy, zapewniając słuchaczy, że pamięć o nich będzie trwać wiecznie, a dzięki temu książę nie zostanie zapomniany²⁰.

Podstawą tekstową wydania są pierwodruki z 1637 roku: *Wizerunek książęca katolickiego* o. Bonawentury Czarlińskiego i *Mitra. Honor prawdziwego książęca w Pańskich sygnetach* o. Stefana Giżyckiego z 1638 roku, wydane w lubelskiej drukarni Anny, wdowy po Pawle Konradzie. Aby nie niszczyć struktury dawnej wypowiedzi, dzisiejsze zasady interpunkcji syntaktyczno-logicznej wpleciono w tekście w ówczesny retoryczno-intonacyjny system przestankowania. Zatem w miejsce dwukropka wstawiono średnik, a ukośna kreska zastąpiła przecinek – w tym wypadku brano pod uwagę to, czy jego występowanie jest uzasadnione regułami obecnie stosowanego systemu interpunkcji²¹. Zachowano pierwotny podział na akapity, zastąpiono antykwę kursywą, a tekst, który został złożony kursywą, zamieniono na czcionką tekstową, opatrząc go przy tym cudzysłowem. W taki sam sposób postąpiono z tekstem wydrukowanym szwabachą. W odróżnieniu od starodruku wstępy poprzedzające kazania zapisano czcionką tekstową²².

Wszelkie skróty występujące w staropolskim tekście *Kazań* rozwinięto bez zaznaczania tego w przypisach i objaśnieniach. Warto tu wspomnieć także o zasadach, jakie przyjęto przy pisowni wielkiej litery – starano się tu zachować wierność siedemnastowiecznym pierwodrukowi, jednak w wypadkach, gdy widoczne było nadużywanie wielkiej litery, co utrudniało odbiór tekstu, odstępowano od tej zasady. Zapis ortograficzny niektórych wyrazów dostosowano do obecnie obowiązujących reguł ortograficznych (wyjątek stanowi tu *połkownik*, *wywłoczyć* oraz *koźdy* – to prawdopodobnie cecha języka autor). W sytuacji, gdy *i*, *y* pełnią funkcję grup (np. *-yj*), wprowadzono dodatkowo *j*. Bez zmian pozostawiono pisownię *yr(z)* oraz nie wprowadzono zmiękczenia w wyra-

zach *imę*, *węgelnemi*, równocześnie nie usunięto zmiękczenia w wyrazach *ściślejszy*: *zielazo*; nie zmieniano także obniżenia artykulacji do *el*, *et*. W nowej edycji *Kazań* zdecydowano się nie zmieniać imion własnych zapisanych w formie łacińskiej. Nie modernizowano też wyrazów, takich jak: *ściślejszy*, *zielazo*, *monęcie*, *zmarłego*, *rzemieśle*, *odysć*, *barzo*, *ślachta*, *beśpieczny*, *stusnie*. Nie modyfikowano również właściwych dla języka Rusi zmian w szeregu *s:ś* i nie uwspółcześniano końcówek *-emi*, nie zmieniano pierwotnego sposobu zapisu nazw własnych. Pisownię łączną i rozdzielną dostosowano do obecnie obowiązujących norm, a wyrazy pochodzenia obcego zostały opatrzone polskojęzyczną końcówką fleksyjną²³.

Tom został podzielony na dwie części. Kończą się one objaśnieniami do tekstów, do których odsyłają przypisy. Wydawca najnowszej edycji *Kazań* zamieścił też na końcu krótki komentarz edytorski i słownik wyrazów staropolskich.

Satyr na twarz Rzeczypospolitej w roku 1640 Samuela Twardowskiego (opracowanie Sławomir Baczewski) jest pierwszą edycją lubelskiego pierwodruku z 1640 roku. W tym przypadku jednym z największych problemów było wybranie odpowiedniej podstawy tekstowej. Dzieło Samuela Twardowskiego ukazało się w kilku różniących się od siebie wersjach. Pierwsza edycja pochodziła z 1640 roku, druga sprzed 1645 roku, trzecia została wydana w Krakowie w 1645 roku i zawierała najwięcej poprawek w porównaniu do wcześniejszych edycji²⁴. Za podstawę wydania wybrano druk z 1640 roku. Różnice między dwiema pozostałymi edycjami *Satyra* a pierwodrukiem opisano w aparacie krytycznym, nie uwzględniając innych zmian pojawiających się w następnych wydaniach lubelskich. Do tekstu dołączono słownik wyrazów staropolskich. Wyrazów tych nie ma w tekście dużo, jednak odbiór znacznie poprawiłoby umieszczenie objaśnień w przypisach dolnych. Redaktor nieznacznie ingerował w tekst Twardowskiego. Nieliczne poprawki zawarł w nawiasach kątowych, co opisał w aparacie krytycznym.

Poemat napisany przez Samuela Twardowskiego nawiązuje do problemów o charakterze politycznym i społecznym dawnej Polski. Utwór można wpisać w nurt politycznej poezji okolicznościowej, której celem jest przedstawianie i komentowanie ważnych dla kraju wydarzeń²⁵. Głównym bohaterem dzieła jest Satyr, mieszkaniec Karpat, który w sposób prześmiewczy, ale także zdystansowany (jest bardziej obserwatorem niż uczestnikiem zdarzeń), komentuje aktualne zjawiska społeczno-polityczne. Przedstawia też propozycje naprawy złej sytuacji Rzeczypospolitej, której powodem jest m.in. brak porządku podczas obrad sejmu, częste spory oraz degeneracja życia publicznego kraju. *Satyr* Samuela Twardowskiego

jest inspirowany dziełami innych twórców. Można tu wskazać dwa najważniejsze utwory: *Satyr albo Dziki Mąż* Jana Kochanowskiego i *Krótką rozprawę* Mikołaja Reja²⁶. Więż *Satyra* z wyżej wymienionymi utworami nie jest jednak ścisła, czego świadectwem okazuje się sposób przedstawienia problematyki podjętej przez autora, sposób obrazowania oraz panegiryczny ton niektórych wypowiedzi.

Podstawą edycji dzieła Mateusza Bembusa *Kometa, to jest pogróżki z nieba na postrach, przestroę i upomnienie ludzkie* jest druk wytłoczony w Krakowie w 1618 roku. Było to jedyne wydanie za życia pisarza. Pozostałe wersje zmieniono bądź nie zawierały one imienia i nazwiska autora²⁷. Sposób opracowania powtarza wcześniej przyjęte rozwiązania. Odsyłacze zamieszczone przez Bembusa na marginesach umieszczono w nawiasach kątowych. Wspomniane przypisy autora tekstu znajdują się po cytatach, do których w pierwodruku się odnosiły (funkcją przypisów jest wskazanie ich lokalizacji). Fragmentów łacińskich przełożonych przez Bembusa na język polski nie zestawiano z innym przekładem. Cytaty biblijne identyfikowano za pomocą przekładu Jakuba Wujka. W celu zredukowania przypisów i zachowania przejrzystości tekstu objaśnienia staropolskich wyrazów umieszczono w specjalnym słowniku²⁸.

Edycja *Komety* Mateusza Bembusa została opatrzona obszernym wstępem, w którym zawarto biografię autora oraz opisano sytuację polityczno-społeczną w kraju w czasach, gdy utwór powstawał. Przypomniano w nim także o ważnym wydarzeniu historycznym, które było głównym powodem do napisania tekstu, co stanowi dla współczesnego odbiorcy szczególną wartość i pomaga zrozumieć sens tego, co Bembus w *Komecie* stara się przekazać. Warto wspomnieć, że *Kometa* – wzorowana na *Kazaniach* Piotra Skargi – została skomponowana niczym kazanie polityczne, ale w stylu i formie przypomina również popularne w XVI i XVII wieku prognostyki. Tekst ten wyrasta z tradycji retorycznej i doskonale obrazuje nie tylko sposób postrzegania rzeczywistości, ale także ówczesne oceny i poglądy²⁹.

Wirydarz krześcijański pięknie przyprawiony... Apoteka Ducha Świętego Jakuba Lubelczyka opracowany przez Katarzynę Meller jest parenetycznym dialogiem alegorycznym, w którym trzy postacie – Chrześcijanin, Anioł i Gospodarz – prowadzą rozmowę na temat kondycji człowieka w świecie oraz korzyści płynących z obcowania ze Słowem Bożym. Tom został opatrzony obszernym wstępem, w którym redaktorka wyjaśniła m.in. symbolikę zastosowaną w utworze.

Podstawą najnowszej edycji jest krakowski pierwodruk z 1558 roku wydany w drukarni Macieja Wierzbęty.

Redaktor tekstu *Wirydarza* zaznacza, że tekst Jakuba Lubelczyka doczekał się edycji krytycznej w *Miscellaneach Staropolskich* (t. 6, red. naukowy T. Ulewicz, Wrocław 1990, „Archiwum Literackie” t. 27), więc wydanie Lubelskiej Biblioteki Staropolskiej jest w zasadzie jedynie udoskonaleniem wcześniejszej transkrypcji. W tekście zachowano w pierwotnym kształcie końcówki fleksyjne oraz wszelkiego rodzaju oboczności w obrębie samogłosek i spółgłosek. W oryginalnej formie pozostawiono również sposób zapisu oddający wymowę i etymologię³⁰. Na końcu tomu znajduje się słownik wyrazów staropolskich. W tekście odnajdujemy zarówno przypisy górne (objaśnienia redaktora tekstu), jak i dodatkowe przypisy wydawcy ujęte w nawiasy klamrowe (lokalizacja cytatów z Biblii – numer wersetu wzięto w nawias). Zdecydowano się nie oznaczać rozwinięć skrótów, ale za każdym razem ujmowano w cudzysłów cytaty z Biblii, co umożliwia odbiorcy lepsze zrozumienie tekstu³¹.

Kazania lubelskie Andrzeja Kochanowskiego opracowane i opatrzone wstępem przez Annę Nowicką-Struską są jednym z wielu przykładów tekstów nawiązujących w stylu i formie do tradycji oratorskiej zapoczątkowanej przez Stanisława Sokołowskiego, Piotra Skargę oraz ich następców. Tom wydany w ramach serii zawiera dwa kazania – *Niebieskie planety górnym oddane sferom, przy pogrzebie Jaśnie Wielmożnego Jego Mości Pana Jana Mikołaja z Żukowa Danilowicza, podskarbiego wielkiego koronnego etc. ... przez Wielebnego Ojca Aleksandra a Iesu, karmelitę bosego, w Lublinie w kościele Panien Karmelitanek Bosych* oraz *Mężna śmierć mężnego żywota płód w Wielmożnym Jego Mości Panu Mikołaju z Oleksowa Gniewoszu, staroście radomskim, Nadwornej Jego Królewskiej Mości Chorągwie poruczniku pogrzebnem kazaniem przekazana, przez Wielkiego Ojca Aleksandra a Iesu, karmelitę bosego w kościele lubelskim ojców Karmelitów Bosych*. Tematyka pierwszego kazania krąży wokół opisu życia i pochwały pobożności bohatera oracji. Drugie kazanie pogrzebowe, mimo że podejmuje tę samą tematykę, różni się nieco od pierwszego. Kochanowski odchodzi tu od charakteru emblematyczno-heraldycznego (choć zachowuje jego elementy), wprowadza słuchaczy i czytelników w tematykę parenetyczną. Ukazuje wzorzec dobrego obywatela i szlachcica, co prowadzi odbiorcę do rozważań dotyczących dobrej i złej śmierci. O ile pierwsze kazanie wyraźnie skupiało się na sprawach państwowych, drugie przedstawia problem wychowania następnych pokoleń obywateli. Oba kazania są tu przykładem oratorstwa i dyskursu kontrreformacyjnego. Stanowią doskonały przykład kaznodziejstwa równoważącego zasadę *docere, movere, delectare*³².

Opis źródeł i zasady wydania umieszczono na początku tomu. Z oczywistych względów zrezygnowano z zamieszczenia aprobatycznych formuł cenzorskich, a całość opracowania poddano rygorom popularnonaukowym. Opisy bibliograficzne, które można było poprawić lub uzupełnić, zamieszczono w przypisach dolnych³³.

Edytor nie zamieścił w przypisach powtórnego tłumaczenia z języka łacińskiego na język polski, jeżeli Kochanowski sam dokonał takiej translacji. Tekst pochodzący z Pisma Świętego zestawiono z Biblią Jakuba Wujka (wyd. 3 poprawione, Kraków 1962). Dodatkowo do cytatów biblijnych dodano odnośniki do dokładnego źródła. Te same zabiegi poczyniono przy tłumaczeniu i precyzowaniu pozostałych fragmentów pochodzących z innych dzieł – Liwiusza, Tacyta i Plutarcha. Na końcu tomu umieszczono słownik wyrazów staropolskich i indeks osób³⁴.

Ezop nowy polski, to jest życie Ezopa, filozofa frygijskiego Jana Stanisława Jabłonowskiego, tom opracowany przez przedwcześnie zmarłego Sławomira Baczewskiego i kontynuowana przez Stefana Nieznanowskiego, to zbiór baśni Ezopa, La Fontaine'a i Pilpaja oraz utworów Jabłonowskiego i obiegowych anegdot. Bajki Jabłonowskiego realizowały w większej części model lafontenowski. Tom ten zastąpił wcześniejsze wydania innych autorów, trawestujących baśnie ezopowe, i z mało znanej publikacji osiągnął status najpopularniejszego w XVIII stuleciu zbioru bajek. Świadectwem jego popularności jest niewątpliwie to, że wiele zdań pochodzących z dzieła Jana Stanisława Jabłonowskiego weszło na stałe do kanonu przysłów polskich i wpłynęło na polszczyznę wieku światła³⁵.

Podstawą edycji *Ezopa* Jana Stanisława Jabłonowskiego była *editio princeps* wydrukowana przez Andrzeja Ceydlera w Lipsku w 1731 roku. W komentarzu edytorskim zawarto ułożony w kolejności alfabetycznej wykaz cytowanych opracowań, co pozwala uporządkować opisy w objaśnieniach. W nawiasach kątowych zamieszczono ingerencje wydawcy w tekst utworu, a w kwadratowych – rozwinięcia skrótów o charakterze redakcyjnym. Wybrana na podstawę edycji wersja zawierała erratę, którą uwzględniono w edycji. Zarówno tłumaczenie łacińskich wyrazów i zdań, jak i komentarz umieszczono w objaśnieniach. Edytor wskazał także źródła bajek³⁶.

Pewne wątpliwości budzi aparat krytyczny do tego tomu. Jest przygotowany starannie, ale dla przykładu spójrzmy na kilka propozycji. W bajce siódmej wydawcy poprawiają zapis wyrazu *pokaży* na *pokażę* („Kto więcej figlów i lepszych pokażę, / Ten sam zje mięso bez żadnej uraze”). Problem w tym, że w wydaniu z 1731 roku (zatem: w podstawie) nie ma błędu, jest dokładnie tak, jak być powinno: *pokaże*, zatem

poprawka wydawcy jest zbędna – wystarczy przywrócić tekst z podstawy. W bajce czternastej wydawcy odnotowują z kolei konieczność poprawki, nie wprowadzają jej jednak. Bajka jest jedenastozgłoskowa, w wersji 53 mamy jednak sylab 12: „A ty bądź kontent z starymi zwyczajami”. To prawda, że trudno tu znaleźć możliwość poprawienia tekstu, ale wobec dość powszechnego w epoce obyczaju skracania rzeczowników rodzaju męskiego w narzędniku (z *królmi*, z *zwyczajmi* itp.) można było wprowadzić poprawkę wydawcy bądź w tekście głównym, bądź chociaż zaproponować ją w aparacie lub objaśnieniach³⁷. Kategoria błędu jest rozumiana szeroko: błędem jest niepotrzebne powtórzenie spółgłoski (*rrarogi* zam. *rarogi*), odwrócenie czcionki (*po pierwszego* zam. *do pierwszego*) itd.

Dzieło Pawła Ruszla *Fawor niebieski podczas szczęśliwej elekcji na Królestwo Polskie Pana Naszego Miłościwego Jana Kazimierza* [...] *pokazany* odnosi się do wydarzeń z listopada 1648 roku, kiedy to w Lublinie wybuchło zamieszanie z powodu nadciągających do miasta wojsk Bohdana Chmielnickiego. Anna Nowicka-Struska we wprowadzeniu szczegółowo odnotowuje realia historyczne tego okresu, przedstawiając je z perspektywy literackiej (Ruszel, Hannover) i malarskiej (np. ucieczka z Lublina ludności cywilnej i zgromadzeń zakonnych przed Kozakami i Tatarami, zamknięcie opustoszałego miasta, moc relikwii Krzyża Świętego, która uchroniła miasto przed zagładą dzięki cudownym znakom na niebie). Wstęp objaśnia czytelnikowi wartość tekstu, ale także ukazuje, jak opisane w *Faworze* wydarzenia trwały w pamięci zbiorowej ludności zamieszkującej te tereny³⁸.

W dedykacji widnieje data 29 listopada, jednak zdaniem Anny Nowickiej-Struskiej dzieło powstawało między 18 sierpnia a 29 listopada 1649 roku. Ruszel pisał w pośpiechu, o czym świadczy stylistyka tekstu. W utworze występuje wiele makaronizmów i wtrąceń fragmentów łacińskich, charakterystycznych dla piśmiennictwa siedemnastowiecznego. Tłumaczenie łacińskich fragmentów Pisma Świętego zamieszczonych przez autora w tekście opatrzone nawiasami kwadratowymi i umieszczono pod właściwym tekstem. W sytuacji, gdy autor sam dodał własne tłumaczenie, odbiegające od przekładu biblijnego, do zamieszczonego przez siebie fragmentu z Biblii, w celu uniknięcia podwójnego tłumaczenia, przekłady Wujka zdecydowano się zamieścić w objaśnieniach wraz z lokalizacją cytatu. W przypadku, gdy tłumaczenie autora nie odbiega znacząco od Wujkowego przekładu, w objaśnieniach zamieszczono wyłącznie lokalizację biblijną³⁹.

Podstawą edycji *Faworu* Pawła Ruszla jest wydana w oficynie Jana Wieczorkowicza około 29 listopada 1649 roku

książka w formacie *in quarto*. Obecnie starodruk znajduje się w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej. W edycji zrezygnowano z opisu karty tytułowej i dołączono drzeworytowy obraz w skali 1 : 1, który znajdował się w pierwodruku⁴⁰.

Iesus, Maria, Ioseph trisagii et trismegisti humanae Protopatroni [...] hymnis XXVII celebrati. Jezus, Maria, Józef po trzykroć święci i po trzykroć wielcy, pierwsi Patroni zbawienia ludzkiego [...] w XXVII hymnach uczczeni napisane przez Józefa Bartłomieja Zimorowica, opracowane przez Tomasza Lawendę przy współudziale Roberta Sawy, można wpisać w nurt kolęd poetyckich, popularnych w owym czasie. Dzisiejsi wydawcy zbioru hymnów Zimorowica nie dysponowali starodrukiem, a jedynie dziewiętnastowieczną edycją Kornelego Juliusza Hecka. Zdecydowali się więc na zamieszczenie krytycznych uwag pierwszego edytora w przypisach dolnych, a nieliczne odstępstwa od uzupełnień usytuowali w aparacie krytycznym oraz komentarzu redakcyjnym⁴¹.

Jednym z problemów wydawniczych, który towarzyszył publikacji tekstu Zimorowica, był przekład. Tłumacz dokonał translacji z wykorzystaniem rytmizacji językowej, gdyż tego rodzaju forma była ważną inspiracją dla autora *Iesus, Maria, Ioseph...* Ponadto tłumacz starał się zachować równowagę syntaktyczno-rytmiczną przez dodanie nieobecnych w oryginalnym łacińskim tekście elementów frazeologicznych lub leksykalnych. Proces przekładu był trudny, gdyż nie zawsze udawało się znaleźć źródła inspiracji, do których odwoływał się autor, tłumacz we wstępie wspomina, że „dotyczy to zwłaszcza frazeologii biblijnej, lecz także systemu pojęciowego charakterystycznego dla teologii zawartej w hymnach kościelnych”⁴². W pozostałych przypadkach wyrazy tłumaczone z języka łacińskiego zapisano w takiej formie, którą dopuszcza *Słownik łacińsko-polski* (t. 1–5, pod redakcją M. Plezi, Warszawa 1959–1979)⁴³.

Iesus, Maria, Ioseph trisagii et trismegisti humanae Protopatroni [...] hymnis XXVII celebrati... opatrzone obszernym wstępem, który objaśnia czytelnikom, jaką rolę twórczość Józefa Bartłomieja Zimorowica pełniła wobec celów przyświecających Towarzystwu Jezusowemu, którego był członkiem. Ukazano wartość literacką wydanych tekstów, a także szczegółowo omówiono kwestie teologiczne, do których w swoich utworach odwołuje się poeta.

Psalmy Dawidowe na modlitwy chrześcijańskie przełożone. Przydana jest k temu rozmowa o modlitwie i modlitwy ludzi świętych z Biblijej wybrane Pawła Milejewskiego opracowane przez Katarzynę Meller są jedną z wielu popularnych w XVI wieku prób translacji Pisma Świętego na język polski. Autor tłumaczeń za podstawę przekładu wybrał *Biblię brzeską*.

Milejewski wskazał te teksty, które odwoływały się do określonych okoliczności z życia człowieka, do których można je stosować: „dziękowanie za dobrodziejstwa duchowe i cielesne”, „o pokój i zgodę Kościoła świętego” itd., co uczyniło z wydanych tekstów przewodnik modlitewny. Po każdym z psalmów dodano formuły afirmacyjne, wielbiące lub błagalne: „Wysłuchaj, wysłuchaj Boże dobrotliwy, przez Pana naszego Jezusa Chrystusa. Amen” (Psalm 126). Tego rodzaju zakończenie starotestamentowych modlitw odnosi się do tradycji chrześcijańskiej, z której wyrastało. W tekstach tłumaczonych przez Pawła Milejewskiego wyraźnie obecne są odwołania do macierzystej kultury. Tego rodzaju odniesienia realizowały następny postulat użyteczności języka, gdyż wskazywały odbiorcy to, w jaki sposób ma rozumieć uniwersalne treści zawarte w tekstach. *Psalmy Dawidowe* miały za zadanie kształtować w czytelniku postawę ufności i pokory. Odkrywały przed nim znaki zbawczej łaski, co służyło pogłębieniu religijności według zasad Ewangelii⁴⁴.

Podstawą omawianej edycji jest wydany w krakowskiej drukarni Aleksego Milejewskiego w 1587 roku drugi przedruk *Psalmów Dawidowych na modlitwy chrześcijańskie przełożonych*. W transkrypcji postanowiono poszerzyć używaną przez autora hebrajską numerację psalmów za pomocą odnotowania w nawiasach prostokątnych numeracji stosowanej w tłumaczeniach greckich i łacińskich, co porządkuje widoczne odniesienia. Ponadto przyjęto także dodatkową numerację modlitw i akapitów oraz uporządkowano i uzupełniono numerację cytatów biblijnych. Przygotowano również odniesienia do współczesnych wersetów, co ułatwia czytelnikowi poruszanie się po objaśnieniach zawartych na końcu tekstu.

Dzielnko Józefa Wereszczyńskiego *Gościńiec pewny nieopmiernym moczygębom a omierzłym wydmikuflom świata tego do prawdziwego obaczenia a zbytków swych pohamowania z Pisma Świętego i z rozmaitych autorów zebrany i wydany* opracowane przez Annę Sitkową jest utworem piętnującym pijaństwo i obżarstwo. Autor czerpał z dawno już powstałej literatury, której celem było ukazanie szkodliwości nieopanowania w picu i jedzeniu. Tego rodzaju zabiegi były stosowane dosyć często przez szesnastowiecznych twórców, nic więc dziwnego, że dla redaktora w najnowszej edycji dzieła największym wyzwaniem było odnalezienie źródeł inspiracji autora *Gościńca*. W objaśnieniach szczegółowo omówiono zapisy marginalne wraz z cytatami z autorów przywołanych przez Józefa Wereszczyńskiego. Zaplecze inwencyjne *Gościńca* jest szerokie, oprócz takich twórców antycznych, jak: Platon, Arystoteles, Ksenofont, Plutarch, Cyceon, Seneka, można znaleźć

w utworze zapożyczenia z Biblii. Józef Wereszczyński czerpał także z autorów rodzimych. Udało się zidentyfikować odniesienia do dzieł m.in. Hieronima Powodowskiego, Mikołaja Reja, Marcina Bielskiego, Łukasza Górnickiego, Aleksandra Gwagnina, Jakuba Wujka. Możliwe jednak, że dalsze badania nad tekstem wskażą następnych autorów będących inspiracją dla autor *Gościńca*.

Fragmenty z cytowanych utworów umieszczono w objaśnieniach, powołując się głównie na edycje dwudziestowieczne⁴⁵. Zlokalizowane w tekście cytaty biblijne dodano także w objaśnieniach, korzystając z Biblii w przekładzie księdza Jakuba Wujka z 1599 roku. Redaktorka tomu, świadoma bardzo różnorodnych źródeł inspiracji autora i wynikających stąd odmienności językowych, zdecydowała się nie ujednoclić zapisów⁴⁶. Podstawą obecnej edycji jest wersja z 1585 roku wydana w drukarni Andrzeja Piotrkowczyka, która znajduje się w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Horatius Flaccus opracowany przez Jacka Wójcickiego jest zbiorem utworów Horacego tłumaczonych przez Jana Libickiego na język polski. Podstawą przekładu było wydane przez jezuitów *Horatius expurgatus*, z którego usunięto utwory mające źle wpływać na młodzież.

Podstawą edycji *Horatius Flaccus* jest wydanie, które ukazało się w Krakowie w 1674 roku w drukarni Franciszka Cezarego. Rękopis *Horatiusa* jest nieznany. Objasnienia opracowanego w ramach serii zbioru utworów zostały uporządkowane w przejrzysty sposób – na początku każdej części opisu podano lokalizację w zbiorze, wypisano także incipity horacjańskie, łacińską terminologię wersyfikacyjną. Incipity łacińskie pozostawiono w brzmieniu zastanym, jednak – co jest ważne w transkrypcji – w skrótach wyrazów lub grup wyrazów ustalono ortografię i interpunkcję stosowaną dla łacińskich tekstów klasycznych. Postanowiono jak najmniej ingerować w interpunkcję. Ponadto usunięto parzyste wersy w tekstach izosylabicznych, gdyż uznano, że wynikały one z niekonsekwentnych działań praktykowanych przez ówczesnych drukarzy. Edytor *Horatiusa* uregulował wcięcia wersowe, co przyczyniło się do odpowiedniego rozmieszczenia tekstu, dzięki czemu dla odbiorcy jest on przejrzystszy. Uzupełnienia zostały oznaczone nawiasami kwadratowymi, a wtrącenia nadawcy zawarto w nawiasach kątowych. Wszystkie te zabiegi objaśniono w aparacie krytycznym. Tom został opracowany pod redakcją naukową Elwiry Buszewicz.

Lubelska Biblioteka Staropolska wpisuje się w coraz powszechniejszy dziś nurt edytorstwa polskiej literatury dawnej. Trudno jednak mówić o jej wydawniczej jednorodności.

Wszystkie utwory zostały opracowane według zasad edycji typu B (edycji popularnonaukowej), kierowanej do szerszego grona czytelników. Od pewnego czasu seria ewoluuje w kierunku coraz większej „krytyczności” wydania, co zapewne nie pozostaje bez związku z doświadczeniami jej autorów, wniesionymi z publikowania także w innych seriach wydawniczych. Poszczególne tomy zostały opatrzone wstępami, które przybliżają biografie autorów, realia społeczno-historyczne oraz kwestie językowo-literackie. Rzetelne opracowanie filologiczne i edytorskie sprawia, że współczesny odbiorca może bez trudności poruszać się w problematyce wyznaczanej przez poszczególne utwory.

Wydane w ramach Lubelskiej Biblioteki Staropolskiej dzieła pisarzy na różne sposoby związanych z Lublinem przywracają kulturze regionu pomijane bądź zapomniane teksty autorów dla niej istotnych. Wydaje się, że głównym atutem serii jest właśnie jej profil tematyczny. Ale nie tylko ziemia lubelska łączyła wspomnianych wyżej autorów, wspólne są także podejmowane przez nich problemy, związane głównie ze sprawami politycznymi i religijnymi – tak charakterystycznymi dla kultury pierwszej Rzeczypospolitej. Uzupełnione o doskonale uchwyconą obyczajowość epoki, spajają serię niczym klamrą i pozwalają mówić o niej jako o całości.

Lubelska Biblioteka Staropolska, t. 1–14, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2004–2015

¹ S. Nieznanowski, *Słowo wstępne*, w: *Żale nagrobne na śmierć Jana Kochanowskiego w Lublinie 22 sierpnia 1584 roku przez Sebastiana Klonowica, Andrzeja Trzecińskiego i innych autorów napisane i w 1585 roku razem wydane*, wprowadzenie i opracowanie R. Montusiewicz, Lublin 2004, s. 5–6.

² Cyt. za: *Żale nagrobne na śmierć Jana Kochanowskiego*, czwarta strona okładki.

³ K. Górski et al., *Zasady wydawania tekstów staropolskich. Projekt*, przykłady oprac. J. Woronczak, red. nauk. M. R. Mayenowa, przy współlud. Z. Florczak, Wrocław 1955.

⁴ *Żale nagrobne na śmierć Jana Kochanowskiego w Lublinie 22 sierpnia 1584 roku przez Sebastiana Klonowica, Andrzeja Trzecińskiego i innych autorów napisane i w 1585 roku razem wydane*, oprac. R. Montusiewicz, Lublin 2004, s. 24.

⁵ P. Ciekliński, *Nieznane hymny o Najśw. Pannie Piotra Cieklińskiego*, Zamość 1938, s. 2–4.

⁶ Idem, *Hymny na święta Panny Najświętszej Piotra Cieklińskiego w Zamościu w Drukarni Akademickiej roku 1600*, wprowadzenie i opracowanie R. Montusiewicz, Lublin 2005, s. 25.

⁷ Ibidem.

⁸ *Dobrotliwość Pańska*, druk. M. Siebeneicher, Kraków br., po 1550.

⁹ *Pieśń nowa krześcijańska. Jako mamy szukać łaski Pańskiej, gdy ją prze grzech utracimy*, druk. M. Siebeneicher, Kraków br., po 1555.

¹⁰ *Pieśń o niebezpieczeństwie żywota człowieka*, druk. M. Siebeneicher, Kraków br., ok. 1555.

¹¹ *Pieśń o zmartwychwstaniu Pańskim*, druk. M. Siebeneicher, Kraków br., ok. 1556.

¹² *Druga piosenka o zmartwychwstaniu Pańskim*, druk. M. Siebeneicher, Kraków br., ok. 1556.

¹³ *Drugie wiersze pod herb Jego Królewskiej Mości*, druk. M. Wirzbięta, Kraków 1557.

¹⁴ *Psalterz Dawida, króla onego zacnego żydowskiego, ku czci a ku chwale Panu Bogu na piosneczki po polsku z pilnością, jako najlepiej mogło być, nowo przełożony*, druk. M. Wirzbięta, Kraków 1558.

¹⁵ *Modlitwa za Rzecz Pospolitą naszą i za króla*, druk. J. Daubmann, Królewiec 1559.

¹⁶ *Do Książąt Ich Mości*, druk. J. Daubmann, Królewiec 1565; J. Lubelczyk, *Pieśni, psalmy i wiersze polskie*, wprowadzenie i opracowanie K. Meller, Lublin 2007, s. 58.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ K. Mecherzyński, *Historia wymowy w Polsce*, t. 2, Kraków 1858, s. 20–25.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ B. Czariński, S. Giżycki, *Książę Janusz Wiśniowiecki (1598–1636) w lubelskich kazaniach pogrzebowych*, wprowadzenie i opracowanie M. Kuran, Lublin 2007, s. 13.

²¹ *Ibidem*, s. 101–103.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ S. Twardowski, *Satyr na twarz Rzeczypospolitej z roku 1640*, wprowadzenie i opracowanie S. Baczewski, Lublin 2007, s. 62.

²⁵ *Ibidem*, s. 14–15.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ M. Bembus, *Kometa to jest pogróżka z nieba na postrach, przestrozę i upomnienie ludzkości*, wprowadzenie i opracowanie S. Baczewski przy współudziale A. Nowickiej-Jeżowej, Lublin 2009, s. 10–25.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ J. Lubelczyk, *Wirydarz krześcijański pięknie przyprawiony... Apoteka Ducha świętego*, wprowadzenie i opracowanie K. Meller, Lublin 2009, s. 95.

³¹ *Ibidem*.

³² A. Kochanowski, *Kazania lubelskie*, wprowadzenie i opracowanie A. Nowicka-Struska, Lublin 2010, s. 16–17.

³³ A. Kochanowski, op. cit., s. 22–24.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ J. S. Jabłonowski, *Ezop nowy polski, to jest życie Ezopa, filozofa frygijskiego, sto i oko bajek przy tym, wybranych z ksiąg różnych autorów, niektórych też Ezopa, niektórych i samego autora inwencji, wierszem polskim z krótką przy każdej moralizacją*, wprowadzenie i opracowanie S. Baczewski, Lublin 2013, s. 25.

³⁶ *Ibidem*, s. 254–259.

³⁷ Por. A. P. Lesiakowski, *Zmiany w reparycji końcówek narzędnika liczby mnogiej rzeczowników w dobie staropolskiej*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, pod red. M. Grochowskiego, Filologia polska LVIII: Językoznawstwo, Toruń 2003, s. 135–148.

³⁸ A. Nowicka-Jeżowa, *Feniks w popiołach. Uwagi o kulturze religijnej drugiej połowy XVII wieku*, w: *Literatura i kultura polska po „potopie”*, pod red. B. Otwinowskiej i J. Pelca, przy współpracy B. Fałęckiej, Warszawa 1992, s. 121–137.

³⁹ P. Ruszel, *Fawor niebieski podczas szczęśliwej elekcji na Królestwo Polskie Pana Naszego Miłościwego Jana Kazimierza [...] pokazany*, wprowadzenie i opracowanie A. Nowicka-Struska, Lublin 2013, s. 115–117.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 119–122.

⁴¹ J. B. Zimorowic, *Iesus, Maria, Ioseph trisagii et trismegisti salutis humanae Protopatroni, natali Dei Homini MDCXL hymnie XXVII celebrami*, wprowadzenie i opracowanie T. Ląwenda przy współudziale R. Sawy, przekład R. Sawa, Lublin 2013, s. 39.

⁴² *Ibidem*, s. 40.

⁴³ J. B. Zimorowic, op. cit.

⁴⁴ P. Milejewski, *Psalmi Dawidowe na modlitwy chrześcijańskie przełożone. Przydana jest k temu rozmowa o modlitwie i modlitwy ludzi świętych z Biblijej wybrane*, wprowadzenie i opracowanie K. Meller, Lublin 2014, s. 33–36.

⁴⁵ J. Wereszczyński, *Gościniec pewny niepomiernym moczygębom a omierzłym wydmikufiom świata tego do prawdziwego obaczenia a zbytków swych pohamowania z Pisma Świętego i z rozmaitych autorów zebrany i wydany*, wprowadzenie i opracowanie A. Sitkowska, Lublin 2014, s. 102.

⁴⁶ *Ibidem*.